

TERCÜME ODALARI VE OSMANLI BASININA ETKİLERİ

***Esra AKSOY**

Atıf Bilgisi

Chicago: Haydar Çoruh, “Tercüme Odaları Ve Osmanlı Basınına Etkileri”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Year: 1, (2023), Issue: 1, pp. 31-44.

Apa: Çoruh, H. (2023), “Tercüme Odaları Ve Osmanlı Basınına Etkileri”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Year: 1, Issue: 1, pp. 31-44.

Özet

Bu çalışmada Osmanlı Devletinin dış dünya ile bağlantısını sağlayan tercüme faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Osmanlı Devleti yabancı ülkelerle kurduğu diplomatik ilişkilerde, ilk etapta Divan-ı Hümayun Tercümanlarını kullanmıştır. Tercüme işlerini yürüten kişiler daha çok savaş sırasında Osmanlı’ya esir düşmüş olan Hıristiyan kökenli devşirmelerden oluşmuştur. Divan-ı Hümayun Tercümanları arasında, tercüme işleri zaman içerisinde Fenerli Rum ailelerine geçmiştir. Fenerli Rumların suistimalleri ve 1821 Yunan isyanı neticesinde bu görev Fenerli Rum ailelerden alınarak, tercüme işleri için Müslümanların istihdam edilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede Tercüme Odaları dönemin önde gelen lisanlarına hakim, Müslüman personel yetiştirmek amacıyla açılmış olan bir kurumdur. Tercüme odalarının asıl görevi, devletin dış dünyayla anlaşmasını sağlayan diplomatik ilişkileri yürütmek olsa da kültür alanında da etkileri olmuştur. Bunlardan birini oluşturan basın yayın faaliyetlerine, tercüme odalarının katkıları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Basın, Tercüme, Yunan, Fener.

Abstract

In this study, the translation activities that provide the connection of the Ottoman Empire with the outside world will be emphasized. The Ottoman Empire used Divan-ı Hümayun Interpreters in the first place in its diplomatic relations with foreign countries. The people who carried out the translation works were mostly devshirme of Christian origin who were captured by the Ottomans during the war. Among the Divan-ı Hümayun translators, translation works were passed on to the Greek families of Fener in time. As a result of the abuses of the Phanariot Greeks and the Greek rebellion of 1821, this task was taken from the Greek families of Fener and it was decided to employ Muslims for translation works. In this context, Translation Chambers is an institution that was opened to train Muslim personnel who were fluent in the leading languages of the period. Although the main task of the translation chambers is to carry out diplomatic relations that enable the state to come to terms with the outside world, it has also had an impact in the field of culture. Contributions of translation chambers to the media activities, which is one of them, will be discussed.

Keywords: Ottoman, Press, Translation, Greek, Fener.

Giriş

Bir devlet için oldukça önem arz eden diplomatik faaliyetlerin ve bu faaliyetleri yürütebilmek adına kullanılacak olan yabancı dilin gelişmesi, Osmanlı Devletinde ancak 19. Yüzyılda görülebilmektedir. Bu dönemden önce Osmanlı Devleti, kendini Batı dünyasından üstün görmüş ve bu devletlerin dilini öğrenme gereği duymamıştır. Ancak, çağın gerektirdiği gelişimi gösteremeyen Osmanlı, zamanla Batı devletlerinin üstünlüğünü kabul edecek ve

* YL Öğrencisi, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, esra.aksoy9597@gmail.com , Orcid:

yenileşme hareketlerinde Batı'yı örnek alacaktır. Bununla birlikte 19. Yüzyılda'da Osmanlı Devleti ile Batılı devletlerin anlaşabilmesinde, diplomasi önemli bir araç olmuştur. Bu diplomatik faaliyetlerin devam edebilmesi için ise dil bilen tercümanlar gerekmektedir. İmparatorlukta Tercüme işleri, Fatih döneminden itibaren sistemli olarak başlamıştır. Fatih'le birlikte gelen dönemde Divan-ı Hümayun tercümanları diplomaside etkin olarak kullanılmıştır. Bu tercümanlar daha çok muhtedilerden oluşmaktaydı. Ancak zaman içerisinde Osmanlı Devletinin Tercüman kadrosu Fenerli Rum ailelerinden ibaret olmuştur. Bu aileler aldıkları iyi eğitim ve lisan konusundaki yetkinlikleri sayesinde devlet tarafından tercümanlıkla görevlendirilmiş ve bunun yanında diplomaside en etkin kişiler olmuşlardır. Ancak 1821 Yunan isyanı neticesinde Fenerli Rumların, isyancılarla iş birliği yaptıkları öğrenilmiş ve hepsi görevlerinden azledilmiştir. Bu olaydan sonra tercümanlık alanındaki boşluğu yabancı dil bilen Müslümanların doldurması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Tercüme Odası açılmıştır. Tercüme Odasında dönemin diplomasi dili olan Fransızca eğitime ağırlık verilmiştir. Ancak bu birimde öğretilenler sadece dil alanında olmamış, Pozitif bilimlere ait olan derslerin de öğretilmesinin yanında, Batı endeksli bir yenileşme anlayışı da yetiştirilen memurlara verilmiştir. Her yönüyle içinde bulunduğu döneme hakim olan ve Batılı devletlerin dilinden anlayan nitelikli memurların yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Tercüme odası yıllar içinde gelişmiş ve döneminin en prestijli kurumu haline gelmiştir. Öyle ki bünyesinde yetiştirdiği memurlar dönemin fikir adamları olmuşlardır. Bu bağlamda Osmanlı aydınlarını yetiştiren bir kurum olarak Tercüme Odasının Osmanlı basınına katkıları da büyük olmuştur. Bu kurumda yetişen aydınlar, basın yayın faaliyetlerinin önemini anlamış ve çeşitli gazeteler çıkarmışlardır. Bu aydınlar Tercüme Odalarından aldıkları modern eğitimi çalışmalarına da yansıtmışlar ve önemli işlere imza atmışlardır.

Osmanlı Devlet'inde Tercümanlık Faaliyetleri

Arapça trcm kökünden türeyen tercüman/tercemân bir dildeki ifadeleri başka bir dile aktaran kimse için kullanılır.¹ Tarih boyunca uygarlıklar dış siyasi ilişkilerini yürütmek adına tercüme faaliyetlerine ihtiyaç duymuşlardır. Farklı coğrafyalarda birçok devlet kuran Türkler de diğer devletlerle olan ticari ve siyasi ilişkilerini tercümanlar vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Buna örnek olarak, Uygur devleti değiştirdikleri dini inançları çerçevesinde katıldıkları Maniheizm dinine özgü metinleri Uygurcaya çevirdikleri görülür. Elimize parçalar halinde

¹ Nebi Bozkurt, "Tercüman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, C.40, s. 489.

geçmiş olan meşhur Maytrisimit adlı eser Toharca'dan Uygur Türkçesine yapılmış ilk tercüme eserdir.² Bunun yanı sıra Müslüman Türk Devletleri de kuruldukları coğrafyada komşu devletlerle ilişkilerini yürütebilmek adına tercümanlardan faydalanmışlardır. Tam teşekküllü bir devlet olan Selçuklularda tercümanlık resmi bir görev olarak karşımıza çıkar. Sultanların, diğer devletlerle yaptığı anlaşmalar ve ticaret sözleşmeleri gibi diplomatik olaylarda tercümanlar kullanılmıştır.

Osmanlı Devletinde ise tercümanların ilk olarak ne zaman görev aldıkları bilinmemekle birlikte neredeyse kuruluşundan itibaren mücadele içinde olduğu, Bizans Devleti ile diyaloglarını muhtemelen Grekçe bilen görevliler vasıtasıyla yürütüyordu. Bununla birlikte resmî bir görev şeklinde tercümanlığın XIV. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı belirtilir. Diğer bir görüşe göre resmî tercümanlık Fâtih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşmiş, bu devirde daha çok Türkçe bilen Rum tercümanlar kullanılmıştır.³ II. Mehmet dönemiyle birlikte siyasi yönden gelişim gösteren Osmanlı Devletinin, diplomatik ilişkileri de artmıştır. Bunun yanı sıra Arapça, İtalyanca, Farsça ve Yunanca gibi dilleri bilen entelektüel padişah, fetih sonrası İstanbul'un Rum bilginlerini çevresinde toplamış ve bunların bazılarında dil alanında yararlanmıştı. Fatih, bazı Bizanslı bürokrat ve memurları devlet görevlerinde istihdam etmişti. Bunlar arasında İstanbul'un fethinden önce Fatih'in hizmetine girmiş olan Dimitri Kyritzis isimli bir tercüman da bulunuyordu.⁴ Görüldüğü üzere sistemli diplomatik faaliyetlerin Fatih'in İstanbul'u fethiyle başladığını söyleyebiliriz. Bundan önceki dönemlerde diğer devletlerle ilişkilerde yabancı dil bilen kişiler kullanılmış, fakat bunlar bir devlet görevlisi sıfatında olamamışlardır. II. Mehmet tercüme işlerinde Hıristiyan olan Kyritzis'ten bir süre istifade etmişse de tercümanlık görevinin kurumsallaşması adına farklı adımlar atmıştır. Bunlardan biri tercümanlığa doğrudan Hıristiyan kişiler yerine mühtedilerin alınmasıydı. Bu süreçte tercümanlar devlet bünyesinde çalışan memur statüsüne yükselmiştir. Fatih döneminde tesbit edilen ilk tercüman 1479 tarihli anlaşmayı Venedik'e götürdüğü

² Eyüp Sarıtaş, "Eski Uygur Türklerinde Tercüme Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Araştırma", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, s.

³ Mahmut H. Şakiroğlu, "Osmanlılarda Tercüman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40. Cilt, 2011 İstanbul, s. 490

⁴ Bilgin Aydın, "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2007, s. 44

bilinen ve hakkında başka da bir bilgi olmayan Lutfi Bey'dir.⁵ Fatih döneminden itibaren kurumsallaşmaya başlayan tercümanlık görevi çeşitli bölümlere ayrılıyordu.

Bunlardan biri Eyalet Divan Tercümanlığıdır. Osmanlı Devleti'nde halkın çoğunluğunun Türk olmadığı ya da Türkçe bilmediği eyaletlerde, burada yaşayan Osmanlı vatandaşlarının eyalet idaresi ile olan ilişkilerinde "Eyalet Divan Tercümanı" kullanılmıştır.⁶ Bu tercümanlık merkezden uzak eyaletlerde kuruluyor, merkez ve eyalet arasında kanal görevi görüyordu. Aynı zamanda bölge halkı ile eyalet idari yapısının anlaşmasında da aracılık yapıyorlardı. Bunlar Divan-ı Hümayun tercümanlarının aksine imparatorluğun hem iç hem de dış ihtiyaçlarına cevap veriyorlardı. Eyalet yönetimiyle yabancılar arasındaki ilişkilere de aracılık ederler, beylerbeyi, paşa, vali gibi taşra yöneticilerinin emrinde çalışırdı.⁷

Başka bir tercümanlık dalı ise eyalet mahkeme tercümanlığıydı. Bu grup tercümanlar mahkemede yer alan yabancılarla kadı arasındaki iletişimi sağlıyorlardı. Böylece mahkemede yaşanacak olan anlaşmazlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yine Tersane Tercümanlığı adı altında bir birim daha oluşturulmuştur. Tersane tercümanlığı Kaptan-ı Derya'nın maiyetinde çalışır ve gidilen adalarda halktan verginin nizami bir şekilde alınıp alınmadığını kontrol ederdi. Konsolosluklarda da tercümanların kullanılmıştır ve bu vasıta ile yabancı devletler ile Osmanlı Devleti arasındaki iletişim diplomatik olarak ilerlemiştir.

Görüldüğü üzere tercümanlık devletin pek çok noktasında farklı amaçlar için kullanılmıştır. tercümanlığın kullanıldığı en önemli alan ise Divan-ı Hümayun Tercümanlığı olmuştur. II. Mehmet zamanı tesis edildiği pek çok yazar tarafından dile getirilen Divan-ı Hümayun Tercümanlığı 16. Yüzyıldan başlayarak süreki ilerleme göstermiş ve Osmanlı Devletinin diğer devletlerle kurduğu bürokratik işlerde önemli bir yere sahip olmuştur.⁸ Yaptıkları görev itibarıyla önemli bir yere sahip olan bu tercümanlar, genelde devlette saygın bir tabakayı oluşturmuşlardır. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının görevi Osmanlı devletinden yabancı devletlere gönderilecek olan belgelerin çevrilmesi ve aynı zamanda yabancı devletlerden Osmanlıya gelen belgelerin Türkçeye tercümesinin yapılmasıdır. Devlet kademesinde oldukça önemli bir rolü olan bu tercümanlar İstanbul'daki elçilerle de yakın

⁵ Uğurhan Karaarslan, "Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babıali Tercüme Odası", Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, S. 21.

⁶ Sezai Balcı, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s.18

⁷ Balcı, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık", s.19.

⁸ Karaarslan, "Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babıali Tercüme Odası", s. 23.

temas içerisindeydi. İmparatorlukta görev yapan ilk tercümanlar Hıristiyan kökenli olsa da 16. Yüzyıldan itibaren Hıristiyan iken din değiştirip Müslümanlığa geçen ve mühtedi olarak adlandırılan kişilere geçmiştir. Ve bu kişilere çalıştıklarının karşılığı olarak tımar verilmiştir.⁹ Verilen tımarların gelir oranı ise farklılık göstermektedir. İlk dönem tercümanlarının çoğunluğu Yahudi, Rum ve Arap kökenlilerden oluşmaktaydı. Osmanlı devletinin genel olarak Batı ülkelerini kendi seviyesinde görmemiş ve dillerini öğrenme gereği duymamıştır. Ancak zaman içerisinde imparatorluğun gerilemesi ve buna karşılık Batı ülkelerinin sürekli ilerlemesi Osmanlı Devletini dil konusunda gelişmeye itmiştir.

Devletlerarası bürokraside önemli bir yeri olan Divan-ı Hümayun tercümanlığının zaman içerisinde personel kadrosu açısından değişime uğradığı görülür. 18. Yüzyıldan itibaren bu kurum içerisindeki tercüme faaliyetleri İstanbul'da Fener mahallesinde yaşayan asil Rum ailelerin himayesine geçmiştir.¹⁰ İlk dönem görev yapan tercümanların etnik yönden farklılık gösterdiği görülse de zamanla bu çeşitlilik yerini tek bir etnik yapıya hatta bir mahallede yaşayan tek tip soylu ailelere bırakmıştır. Sezai Balcı'ya göre tercümanlık faaliyetlerinin Fenerli ailelere geçmesinin sebebi, Osmanlı sarayında etkin olarak çalışan yetenekli doktorların zaman içerisinde yetkinliklerini kaybedip azalmaları ve bu alandaki boşluğu Rum asıllı hekimlerin doldurmasıdır. Yazar, Osmanlı Devletinin gerileme dönemine girmesiyle beraber Rum tercümanların devlet kademelerinde önemli mevkilere gelmesine vurgu yapmaktadır.¹¹

Bunun yanı sıra Rumların tercümanlıkta ön plana çıkmaları birdenbire olmamıştır. Soylu Rum aileleri, çocuklarını eğitim için yurt dışındaki modern okullara göndermişlerdir. Eğitim almaya giden bu kişiler dönemin bürokrasi dilini, modern dünya görüşünü ve Avrupalı anlayışı da beraberlerinde getirmişlerdir. Osmanlı Devletinin gerilemeye başladığı ve gelişmede Avrupa'yı örnek aldığı dönemde Avrupalı düşünce yapısına sahip, dil bilen ve modern devlet sistemini anlayan bu kişilerden istifade etmek istemiştir. En nihayetinde bu kişiler zaten Osmanlı vatandaşıydı. Ve devletin bu kişilerden istifade etmesi kaçınılmazdı. Çünkü o dönem rövanşta olup az bulunan Avrupa tarzı donanıma sahip eğitilmiş kişilere ihtiyaç vardı.

Bu kişilerin Fransızcaya hakim olması ise o dönem Osmanlı devletinin dış ilişkileri

⁹ Cahit Bilim, *Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi,

¹⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Tuna, Arkadaş Yayınları, Ankara 2021, s.122.

¹¹ Balcı, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık", s.55.

bakımından oldukça önemliydi. Böylece bu kişiler tercüme odalarında istihdam edildi. Divan-ı Hümayun'da baş tercümanın emrinde 'dil oğlanı' olarak adlandırılan ve dönemin mevcut bürokrasi diline hakim olan sekiz tane genç görevli bulunmakla birlikte bunların alt kademesinde ise on iki tane hizmetli görev yapıyordu. Bahsedilen görevlilerin tamamı Ortodoks Rumlardan meydana geliyor ve bu kişiler gayrimüslimlerin ödemek zorunda oldukları cizye vergisini ödemiyorlardı.¹² İcra ettikleri görev dolayısıyla Rum asıllı tercümanların zaman içerisinde devlet kademesinde önemli yerlere geldikleri görülür. Bu kişiler gün geçtikçe saygınlıklarını arttıracaklardır. Görevleri dolayısıyla imparatorluğun iç ve dış siyasetine hakim olmuşlar ve diğer devletlerle ilişkilerde kritik roller üstlenmişlerdir. Fenerli tercümanlar aynı zamanda sadrazamla da yakın temasta bulunmuşlardır. Sadrazamlara bir nevi danışmanlık yapmışlar ve dış siyasetteki durum hakkında bilgiler vermişlerdir. Fenerli Rumların bu pozisyonda olmalarının sebebi sadece dil alanındaki başarıları değil, aynı zamanda Avrupa ülkelerinin gelişmiş anlayışına sahip olmaları ve bu çerçevede dönemin koşullarını değerlendirmeleridir. İmparatorluk siyasetinde bu denli ekili olan tercümanlara belli imtiyazlar da verildiği görülür. Fenerli Rumlar diğer memurların aksine sakallarını uzatabilmişler, saygın kişilere has olan kürkü giyebilmişler ve at kullanabilmişlerdir.¹³

Osmanlı Devleti zaman içerisinde dönemin şartlarından geri kaldığını anlamış ve yönünü Avrupa'ya çevirmiştir. Avrupa'da yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmelerden haberdar olmak isteyen Osmanlı devleti, çeşitli Avrupa ülkelerinde daimi elçilikler açmıştır. İlk olarak 1793 senesinde Londra'da ardından Paris, Berlin ve Viyana'da kalıcı elçiliklerin kurulması ve bu elçiliklerde tercümanların istihdam edilmesi ile tercümanların statüleri değer kazanmıştır.¹⁴ Gönderilen sefirlerin çoğu yabancı dil bilmediğinden yanlarına Divan-ı Hümayun tercümanları verilmiştir. Sefirler tercümanların aracılığı ile gittikleri ülkenin dilini anlayabilmişlerdir.

İmparatorlukta görev sahaları bu denli geniş olan Fenerli Rumların zaman içerisinde buldukları durumu suiistimal ettikleri görülür. Bu suiistimalin sebebi Avrupa ülkelerinin savunmasız olarak gördükleri Osmanlı Devletine karşı giriştikleri yıpratma hareketleriydi. Rusya, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devletine zarar verebilmek adına Fenerli tercümanları

¹² Şakiroğlu, "Osmanlılarda Tercüman", s.491.

¹³ Bilgin Aydın, "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2007, s. 58.

¹⁴ Karaarslan, "Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babıali Tercüme Odası" s.28.

adeta ajan olarak kullanmıştır. Zaman zaman devletin antlaşma veya yabancı devletlere gönderdiği dilekçelerin anlamını değiştirmiş, zaman zaman bunları geciktirerek devletin aleyhinde işlere yönelmişlerdir. O dönem gündemde olan Ulusçuluk akımı ve bunun Osmanlı coğrafyasındaki etkileri zaten imparatorluk için önemli bir sorunu teşkil ediyordu. 18. Yüzyılın ikinci yarısından Rusya, İngiltere ve Fransa'nın etki alanları genişlemiş ve Fenerli tercümanları etkilemeye başlamışlardır.¹⁵ Bu etki ile Fenerli tercümanları, Rumların ulusçuluk akımıyla çıkardığı Mora ayaklanmasına yardım ve yataklık etmişlerdir. 1821 Mora ayaklanmasında devletin zararına hareket eden Rumlar Tercümanlık görevinden sakınmışlardır.

Tercüme Odalarının Kuruluşu

II. Mahmut Mora ayaklanması esnasında Fenerli Rumların isyancılarla iş birliği yaptığını öğrendikten sonra Divan-ı Hümayun tercümanlığından bu kişileri çıkarmış ve yerine Müslümanların eğitildiği Babiali Tercüme odalarını kurmuştur.¹⁶ Yeni kurulan bu birimde çalışacak olan tercümanlara Müslüman olma şartının getirilmesi bir süre diplomatik işleri durdurmuştur. Devlet şimdiye kadar Rumlardan yararlandığı için Müslüman kişilerden pek azı yabancı dile sahipti. Bu nedenle tercüme odasında çalışacak olan kişilerin önce dil eğitimi almaları gerekiyordu. Bu eğitim belli bir süreç gerektireceğinden devletin yabancı ülkelerle ilişkilerini sürdürmesi için çeşitli çözümlere başvurduğu görülür.

Öncelikli olarak Tercüme faaliyetlerini yürütmek adına Yahya Naci Efendi ile oğlu Rukniddin Mehmet İstanbul'a getirildi ve bu kişiler Rumca ve Fransızca metinleri çevirmekle görevlendirildi ayrıca bunlara yardımcı olarak katipler de vardı.¹⁷ Ancak Yahya Efendi ve oğlu Rukniddin beyin Fransızcası dönemin bürokrasi dil seviyesine uygun değildi. Kaldı ki tercümanlarda bulunması gereken vasıf sadece dil de değildi. Mevcut dünya siyasetine hakim olan ve bürokratik beceriye sahip kişilere ihtiyaç vardı. Buna göre tercüme odasında görev alacak memurlar, alacakları eğitimle lisanları başarılı bir şekilde öğrenene kadar geçici olarak devletin tercüme işlerini Fenerli Rumlardan olmayan güven veren bir Rum tarafından vekaleten işlerin yürütülmesine karar verildi.¹⁸ Böylece işlerin sekteye uğramadan devam etmesi amaçlanmıştır. Ancak devlet bu noktada dikkatli davranmıştır. Geçici olarak görev

¹⁵ Şakiroğlu, Osmanlılarda Tercüman, s.492.

¹⁶ Carter V. Findley, "Hariciye Nezareti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16. Cilt, 1997 İstanbul, S.179.

¹⁷ Ali Akyıldız, "Tercüme Odası", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, 40. Cilt, 2011 İstanbul, S. 504.

¹⁸ Karaarslan, "Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babiali Tercüme Odası", s.32.

yapan Rum asıllı tercümanın denetimini sağlamak adına yanına görevliler verilmiştir. Ve sadece işi olan tercümanlığı yapmış, devletin iç veya dış siyasetiyle ilgili bilgi verilmemesine özen gösterilmiştir.

Her ne kadar Rum tercümanlardan yararlanılmak istense de dönemin mevcut koşullarından dolayı bu pek mümkün olmamıştır. Bir süre sonra vekaleten görev yapan Rum tercümanlar da görevden alınmıştır. Tercümanlık görevine yine Yahya Efendi getirilmiştir. Aynı zamanda tercüme odasının da eğitim faaliyetlerine başladığı görülür. Buna göre Tercüme odası iki birime ayrılmıştır. İlk birimde alınan öğrencilere dil eğitimi verilmiştir. İkinci birimde ise tercüme faaliyetleri yapılmıştır. Birinci birimde başarı sağlayan öğrenciler ikinci birime alınıyordu. Böylece ikinci birimdeki mütercimler devletin bürokrasi alanındaki dil eksikliğini kapatmaya çalışıyor ve aynı zamanda yabancı ülkelerde çıkan gazetelerde Osmanlı Devleti hakkında çıkan haberleri de takip ediyorlardı. Böylece dış siyasette devletin mevcut durumu ile ilgili fikir sahibi olmayı amaçlıyorlardı.

Yahya Efendinin ölümüyle birlikte 1824'te çeşitli Avrupa dilleri bilmekle beraber Latince ve Grekçe de bilen Başhoca İshak Efendi, Mühendishane-i Berri Hümayun'da yaptığı hocalığıyla birlikte Tercümanlık görevine de getirildi. Yardımcısı olarak ise damadı Halil Esrar Efendi atandı.¹⁹ Bu dönemde Yahudi asıllı bir tercüman da Tercüme odasında görev yapmıştır. Ancak bir süre sonra İshak Efendinin de görevini layığı ile yapamadığı gerekçesiyle görevden alınmış ve yerine yardımcısı olan Halil Esrar Efendi geçirilmiştir. Tercüme odasına atanan bu kişiler hem ders vermiş hem de Osmanlı devletinin diğer devletlerle yaptığı yazışmaları tercüme etmişlerdir. Aynı zamanda görevlilerin sık sık birbirleriyle Fransızca konuşarak da lisanlarını geliştirmeye çalıştıkları görülür.

Tercüme odasının faaliyetini arttırmak adına alınan tüm tedbirlere rağmen istenilen düzeye gelinememiştir. 1833 yılına kadar Tercüme Odasında yetiştirilenler arasında yalnızca Mehmet Namık Paşa ve Yusuf Halis Efendi adlı kişiler başarıya ulaşmıştır.²⁰ Tercüme odalarında yetiştirilen öğrenci sayısının da oldukça az olduğu görülür. Ancak Mısır'da sürmeye devam eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı neticesinde Hünkar İskelesi Antlaşmasının imzalanması ve dış ülkelerle yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak diplomasinin

¹⁹ Akyıldız, "Tercüme Odası", s.504.

²⁰ Aydın, "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Bürokrasisindeki Yerleri", s. 61.

önem kazanması Tercüme odasının önemini de arttırdı.²¹

Artan bu önem neticesinde Tercüme Odasına önem verilmesine ve yeni düzenlemelere gidilmesine yol açtı. Bu konuda II. Mahmut çeşitli tedbirler alarak Tercüme odasının gelişmesini amaçlamıştır. Padişah dış politikadaki karmaşık yapıyı çözümlenmesi ve sorunların devlet lehinde neticelenmesi açısından dönemin hem bürokrasi dilinin ne denli önemli olduğunu farkındaydı. Bu çerçevede Tercüme Odası kuvvetlendirilmiş, diplomasiyi ilgilendiren işlere ve konsolosluk faaliyetlerine önem verilmiş, 1836 senesinin Mart ayında Reisülküttaplık birimi Hariciye Nezaretine dönüştürülmüştür.²²

Devlet daha sonra dış siyasette de diplomasiye önem vermiştir. Buna paralel olarak tercüme odasının da geliştirildiği görülür. Böylece Tercüme odasında çalışan kişilerin maaşları arttırılmış ve bu birime rağbet edilmesi amaçlanmıştır. Avrupa lisanlarının çevirileri için çalışan Tercüme Odası ilk başlarda önemli bir birim olarak görülmesine de yapılan düzenlemeler sayesinde Osmanlı bürokratik yapısı içerisinde en prestijli kurum haline gelmiştir. Tercüme Odalarından mezun olan kişiler 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinin en önemli bürokratları haline gelmişlerdir.²³

Tercüme Odasına önem atfeden başka bir olay III. Selim'in başlattığı yabancı devletlere gönderilen elçiliklerin II. Mahmut döneminde kalıcı hale getirilerek yeniden icra edilmesidir. II. Mahmut 1834 yılından itibaren Paris, Londra, Viyana gibi önemli Avrupa şehirlerine sefirler göndermiş ve bu sefirlerin yanına Tercüme Odalarından memurlar atamıştır.²⁴ Atanan bu memurların görevi sefirlerin gittiği ülkedeki görüşmelerinde tercümanlık yapmaktı. Bunun yanı sıra gönderilen memurlar Avrupa ile doğrudan temas edebilmişler ve öğrendikleri lisanları gittikleri ülkede pekiştirebilmişlerdir. Gönderilen elçilik heyetlerinde atanan diplomat-tercümanlar Batı'nın sistemine doğrudan doğruya tanık olmuşlar ve Batı etkisine direkt maruz kalmışlardır. Bu maruzatın önemi sonraki yıllarda yetişecek olan reformist bürokratların çoğunluğunu bu elçiliklerden veya Tercüme Odası kadrosundan çıkmış kimseler olması sonucuyla ölçülebilir.²⁵ Bu çerçeveden bakıldığında Tercüme Odaların dönemin siyasi şartlarıyla birlikte gelişme kaydettiği açıkça görülür. Bununla da kalmayıp gelecek dönemlerin aydın zümresinin yetişmesinde önemli bir okul

²¹ .Akyıldız, "Tercüme Odası", s.504.

²² S. Balcı, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Babialı Tercüme Odası", s.94.

²³ S. Balcı, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Babialı Tercüme Odası" s.96.

²⁴ Akyıldız, "Tercüme Odası", s.505.

²⁵ Balcı, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Babialı Tercüme Odası", s.99.

görevi de görmüştür. Bu nedenle Tercüme Odasını yalnızca tercüme faaliyetlerinin yapıldığı bir birim olarak tanımlamak pek de doğru olmayacaktır.

Tercüme odası bu şekilde teşkilatlı hale getirilmeye çalışılsa da zaman içerisinde bu kurumda öğretilmeye çalışılan dersler aksamaya başlamış ve 1853 yılında tam olarak ders öğrenimi durdurulmuştur. Bahsedilen durum 1856 yılında gidilen düzenlemeler bu kurumu iyileştirmeye çalışacak ve kurumun yapısına bir de dil okulu olma vasfı eklenecektir.²⁶ Yapılan düzenleme ile okutulacak dersler kesin şekilde verilmiştir. Bunun yanında dönemin diploması dili olan Fransızca, derslerin kapsamında önemli rol oynamıştır. Tarihsel sürece bakıldığında Tercüme Odası en kritik değişimlerini 1856 senesinde yaşamıştır. Farklı devletlerden gelen belgeler ve bunlara verilecek cevapların Tercüme Odası tarafından kaleme alınması, dönemin siyasi koşulları çerçevesinde işleri çoğaltmış ve Tercüme odalarına bağlı olarak Tahrirat-ı Ecnebiye Odası açılmıştır.²⁷

Tercüme Odası yapılan düzenlemeyle beraber daha profesyonel bir hal almıştır. Bu süreçten sonra da diploması dönemin aktif siyaseti olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Tercüme Odası faaliyetlerine aktif olarak devam etmiştir. Ancak zaman zaman bu birimin duraksadığı da görülmüştür. Bu tarz durumlarda devlet kurumun ıslahı için yeni nizamnameler çıkarmıştır. Bu nizamnameler ile Tercüme Odalarının görev alanı genişletilmiş ve sorumluluğu arttırılmıştır.

Tercüme Odası Ve Osmanlı Basını

Osmanlı Devletinde basın faaliyetleri II. Mahmut'la beraber başlamıştır. Avrupa'daki basın faaliyetlerini ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın yenilik faaliyetlerini yakından takip eden II. Mahmut, Osmanlı Devletinde ilk gazetenin açılması için hazırlıklar yaptı. Sözü edilen bu gazetede Padişah ve devlet görevlilerin amacı, basın aracılığıyla halkı eğitme ve yapılan yeniliklerin kitleler tarafından kabul edilmesini sağlamaktır.²⁸ Bu amaçla açılmak istenen gazetenin aslında devletin yapacağı yeniliklere yardımcı olarak çalışacağı açıktır. İlk resmi gazete olan Takvim-i Vekayi'nin Fransızca ve Türkçe olarak basıldığı görülür. Bir süre? Gazetesinin Fransızca bölümünü yazmak üzere..... ya görev verilmişse de onun ölümüyle birlikte bu görev Tercüme Odalarına düşmüştür. Böylece Tercüme Odasının basın

²⁶ Karaarslan, "Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babıali Tercüme Odası" s. 39-40.

²⁷ S. Balcı, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Babıali Tercüme Odası" s. 102.

²⁸ Şerif Demir, "İktidar- Basın İlişkilerinin Osmanlı Devletinde Görünümü (1831-1918)", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 2015, s. 368.

faaliyetlerine çeviri yönüyle katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Basın yayın faaliyetlerini düzene sokmak adına zaman içerisinde nizamnamelerin yayınlandığı görülür. Bunlardan biri olan 1864 Matbuat Nizamnamesi basının korunmasında Tercüme Odalarına da görev vermiştir. Buna göre Tercüme Odası yayımlanacak olan haberlerin içeriğini kontrol edecek, gazetede verilmek istenen tebliğleri hazırlayacak, Osmanlı Devletini kötüleyen yayın organlarının ülkeye girmesini engelleyecek ve bu esaslara uymayanlara cezai işlemler uygulayacaktır.²⁹ Bu açıdan bakıldığında Tercüme Odalarının Osmanlı Basınında sadece çeviri alanında değil, kontrol alanında da görev aldığı görülür. Babialı Tercümanları, yabancı basını sürekli olarak takip etmiştir. Böylece diğer devletler nezdinde Osmanlı Devletinin imajı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tercüme Odalarının basına en büyük katkısı şüphesiz, basın yayın faaliyetlerini yürütecek olan fikir adamlarını yetiştirmesidir. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi Tercüme Odası sadece çevirilerin yapıldığı bir büro değil aynı zamanda bir okul vazifesi görmüştür. Tercüme Odaları bünyesine aldığı öğrencileri Batı'nın yenilikçi anlayışı ile yetiştirmiştir. Bu birimde öğrencilere verilen dersler sadece dil alanında olmamış pozitif bilimin farklı disiplinlerinden de faydalanılmıştır. Verilen eğitimle birlikte Tercüme Odasından çıkan kişiler dönemin aydınlarını oluşturmuştur. Mehmed Emin Ali Paşa, Keçecizade Fuad Paşa, Sadık Rifat Paşa, Mehmet Namık Paşa, Saffet Mehmet Esad Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Arifi Paşa gibi dönemin önemli siyasi figürleri ve Namık Kemal, Agah Efendi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Münif Mehmed Paşa, Musahibzade Celal gibi aydınların hepsi Tercüme Odasından çıkmıştır.³⁰ Bundan sonraki bölümde Tercüme Odasında yetişen aydınlardan olan Agah Efendi'den bahsedilecektir.

İbrahim Agah Efendi ve Tercüman-ı Ahval

Agah Efendi Türk tarihinde yer alan önemli şahsiyetlerdendir. Kendisi hem bürokraside hem de basın yayın faaliyetlerinde etkin rol oynamıştır. İstanbul'un Sarıyer semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Yozgatlı Çapanzade Ömer Hulusi Efendidir. İlk öğreniminden sonra Galatasaray Tıbbiye-i Şahane Adliyesi'ne eğitime gitmiş ancak daha sonra bu okulu terk etmişse de öğrendiği Fransızca, İngilizce ve İtalyanca dilleri sayesinde

²⁹ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e", *Türkiye Ansiklopedisi*, 1985 İstanbul, S.79.

³⁰ Akyıldız, "Tercüme Odası" s.506.

Tercüme Odası'nı alarak memurluk yapmıştır.³¹ Tercüme Odasında memur olarak çalışan Agah Efendi burada hem dilini geliştirmiş hem de dönemin siyasi yapısına direkt şahit olmuştur. Tercüme Odasında görev yaptığı sırada Paris'e gönderilen elçinin maiyetinde yer almış ve tercümanlık sayesinde Batı'nın gelişmişliğine şahit olmuştur.

Bu görevinden sonra çeşitli memurluklarda da görev yapan Agah Efendi, 22 Ekim 1860'ta İstanbul'a dönmüş ve Şinasi ile birlikte Tercüman-ı Ahval gazetesini çıkarmaya başlamıştır.³² Tercüman-ı Ahval isimli ilk özel Türk gazetesini yayınlamıştır, Ziya Paşa, Namık Kemal ve arkadaşlarıyla birlikte erkinlik düsturuyla çalışmıştır.³³ O dönem Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis gazeteleri basılmaktaydı. Fakat bu yayınlar devletin tekelinde gibiydi ve fikir hayatını geliştiren yazılar yerine dönemin şartlarını halka kabul ettirmek isteyen bir bakış açısıyla yazılıyordu. Şinasi ile bir araya gelen Agah Efendi, Osmanlı halkını fikri anlamda basın faaliyeti icra edecek 'gazete' ile tanıştırmayı Paris yıllarında kararlaştırmıştır.³⁴ Tercüme Odalarından aldığı eğitim ve Avrupa'da gördüğü gelişmişlik seviyesi çerçevesinde bu tarz fikirlere sahip olmuştur.

İlk özel Gazete olan Tercüman-ı Ahval'in içeriğine bakacak olursak ülke içi haberlerin kendi içinde İstanbul ve Taşra olarak ayrıldığını görürüz.³⁵ Gazetede yazılan konular çeşitlidir. Toplumun birçoğuna hitap etmesi açısından bu çeşitlilik önem arz eder. İstanbul'u ziyaret eden elçiler, yangınlar ve bazı göçmenlerin haberleri ile telgrafhaneden edilen bilgiler ışığında fırtına, yağmur gibi hava durumunun tespiti ve ölen kimselerin isimlerinin duyurulduğu haberler vardır.³⁶

Görüldüğü üzere Tercüme Odası çıkışlı olan ve kendini Batı değerleri ile geliştiren Agah Efendi Türk gazeteciliğine yeni bir soluk getirmiş ve bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır. Tercüme Odalarından aldığı eğitim anlayışı, icra ettiği mesleklerde de kendini göstermiştir. Modernizme açık olan Agah Efendi, çıkarmış olduğu Tercüman-ı Ahval gazetesinde de bu görüşünü destekleyen çalışmalar yapmış ve beğeni toplamıştır. Her ne

³¹ Nuri Yüce, "Agah Efendi Çapanzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998 İstanbul, s. 447.

³² Yüce, Agah Efendi Çapanzade, s. 448.

³³ GÖSTER*

³⁴ Yusuf Taş, "İlk Türk Gazetecilerinden Agah Efendi, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal'in Dönemin Devlet Politikalarına Yaklaşımları", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, S. 38.

³⁵ Gamze Ertuğrul, "Osmanlı Basınında Tercüman-ı Ahval'in Yeri ve Önemi", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, S. 49.

³⁶ G. Ertuğrul, Osmanlı Basınında Tercüman-ı Ahval'in Yeri ve Önemi, s. 49.

kadar Yeni Osmanlılar Cemiyetinin etkisi ile gazetesi kapatılsa da Türk Basın Tarihinin önemli simalarından olmayı başarmıştır.

SONUÇ

19. Yüzyılla birlikte Osmanlı Devletinin, mevcut siyasi şartlar dolayısıyla Avrupalı devletlerle diplomatik ilişkileri artmıştır. Bu artış dolayısıyla Osmanlı Devleti, kendi tebaasından olan Fenerli Rumları tercüme işinde kullanmıştır. Ancak dönemin önemli ideolojilerinden olan Milliyetçilik akımı neticesinde Fenerli Rumların ihaneti tespit edilmiş ve devlet, diplomatik ilişkileri sürdürecektir başka bir çözüm aramıştır. Nihayetinde 1821 yılında II. Mahmut zamanı kurulan Babıali Tercüme Odası, devletin bu ihtiyacını karşılamaya başlamıştır. Kuruluşundan itibaren dil öğretmek amacıyla olan bu kurum, kimi zaman etkinliğini kaybetmiş kimi zaman tekrar yükselişe geçmiştir. Tercüme Odası, zaman içerisinde sistemini oturtmuş ve döneminin en yetkin kurumu haline gelmiştir. Asıl amacı dil öğretmek olan Tercüme Odası, esasında dönemin entelektüel kişilerini yetiştiren bir kurum haline gelmiştir. Özellikle tercümanların, sefirler maiyetinde çeşitli Avrupa başkentlerine gitmeleri, bu kişilerin Avrupa modernizmine direkt temasını sağlamıştır. Avrupa'dan görülen ve Tercüme Odalarında okutulan dersler, tercümanları dönemin fikir insanları yapmıştır. Bu kişiler buldukları dönemin fikir hayatına yön vermişlerdir. Konumuz açısından değineceğimiz, basın yayın faaliyetlerinde ilkleri başlatmışlardır. Gazeteyi, halkın fikir dünyasını geliştirmek için bir araç olarak gören aydınlar, yazdıkları yazıları anlaşılır bir dille kaleme almışlardır. Bunun yanında değindikleri her çeşit konuyla toplumun dikkatini çekmeyi amaçlamışlardır. Nitekim böyle de olmuş, halk çıkarılan gazetelere rağbet etmiştir. Böylece Osmanlı yenileşmesinin yeni bir kolunu basın yayın faaliyetleri oluşturmuştur. Görüldüğü üzere II. Mahmut zamanı yeniliklerinden olan Tercüme Odaları hem bürokrasiye hem de fikir ve kültür hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Kuruluşundan itibaren çeşitli zorluklar ve duraksamalar yaşamasına rağmen etkinliğini hiç kaybetmemiş ve dönemin en donanımlı memurlarını yetiştiren bir kurum olarak anılmıştır.

KAYNAKÇA

Akyıldız, Ali, *Tercüme Odaları*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.40, İstanbul 1997.

Aydın, Bilgin, *Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür Diplomasisindeki Yerleri*, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2007.

International Journal of Eastern Mediterranean Studies

REFEREED JOURNAL

2023

ISSN no:

Balcı, Sezai, *Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Babialı Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2011.

Bilim, Cahit, *Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, C.1, Ankara 1990.

Bozkurt, Nebi, *Tercüman*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2011.

Demir, Şerif, *İktidar- Basın İlişkilerinin Osmanlı Basınında Görünümü (1831-1918)*, The Journal Of Academic Social Science Studies, 2015.

Ertuğrul, Gamze, *Osmanlı Basınında Tercüman-ı Ahval'in Yeri ve Önemi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

Findley, Carter V., *Hariciye Nezareti*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.16, İstanbul 1997.

Karaarslan, Uğur, *Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babialı Tercüme Odası*, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1999.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı Basını; İçeriği ve Rejimi*, Tanzimat'ta Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul 1985.

Şakiroğlu, Mahmut H, *Osmanlılarda Tercüman*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.40, İstanbul 2011.

Taş, Yusuf, *İlk Türk Gazetecilerden Agah Efendi, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal'in Dönemin Devlet Politikalarına Yaklaşımları*, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2018.

Yüce, Nuri, *Agah Efendi Çapanzade*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1998.